

Yhteiskuntateorian marginaalista valtavirtaan. Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen suurempia silmiä kehittämässä.

Ilmo Massa (toim.): Vihreä Teoria. Ympäristö yhteiskuntateorioissa. Gaudeamus, Helsinki 2009. 406 s. ISBN 978-952-495-084-8

Ilmo Massa on tehnyt paljon töitä suomalaisen yhteiskunnallisesti orientoituneen ympäristötutkimuksen edistämiseksi ja dokumentoimiseksi. Massan toimittama teos *Vihreä teoria: ympäristö yhteiskuntateoriassa* on jatkoa sellaisille kirjoille kuin *Ympäristökysymys: ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle* (toim. Massa & Sairinen 1991), *Riski-yhteiskunnan talous: Suomen talouden ekologinen modernisaatio* (toim. Massa & Rahkonen 1995) ja *Arkielämän ympäristöpolitiikka* (toim. Massa & Ahonen 2006). Vaikka näissäkin kirjoissa ei ole kartettu teoreettisia kysymyksiä, on hyvä, että uusin kirja paneutuu ympäristöosiologisen ja -filosofisen keskustelun teoriaperinteisiin. Teoksella onkin kaksi tavoitetta: yhtäältä eritellä ja kuvailla ympäristön käsitteellistämistapoja eri teoriaperinteissä, toisaalta vahvistaa ympäristökysymyksistä kiinnostuneiden yhteiskuntateoreetikkojen ja -filosofien verkostoa. Teoksen tausta-ajatuksena on, että ympäristökysymykset ovat murtautuneet yhteiskuntatieteen marginaalista ”erittäin suuriksi yhteiskuntatieteen haasteiksi”.

Yhteiskunnallisesti virittyneen ympäristötutkimuksen teoreettisen kypsymisen historian Massa paikantaa kuluneisiin kolmeen tai neljään vuosikymmeneen. Tätä kehitystä on kuvattu myös useissa vastaavissa kansainvälisissä kirjoissa: esimerkiksi Michael Redcliflin ja Ted Bentonin *Social Theory and The Global Environment* vuodelta 1994, John Barryn *Environment and Social Theory* vuodelta 1999, Michael Redcliflin ja Graham Woodgaten *International Handbook of Environmental Sociology* vuodelta 1997, Gert Spaargarenin, Arthur Molin ja Fredrick Buttelin *Environment and Global Modernity* vuodelta 2000 ja Riley Dunlapin, Frederick Buttelin, Peter Dickensin ja August Gijswijtin *Sociological Theory and the Environment* vuodelta 2002.

Vihreä teoria on jaettu kolmeen osaan. Ensimmäisen osan artikkeleissa (Kari Väyrynen, ympäristöfilosofia; Timo Järvikoski, ympäristöosiologia; Tuuli Hirvilampi & Ilmo Massa, ympäristöosiaalipolitiikka; Rauno Sairinen, ympäristöpolitiikka ja Anja Nygren, poliittinen ekologinen antropologiassa) paneudutaan yhteiskun-

tatieteellisen ympäristötutkimuksen yleiseen teoreettiseen keskusteluun. Toisessa osassa ollaan yksittäisten teoreetikkojen ajatusten äärellä (Kimmo Korteniemen käsitteilyssä Paul Shepardin ekologinen primitivismi, György Kovácsin Joseph A. Schumpeterin teknologia- ja talousoptimismi, Markku Oksasen Bryan Nortnin ympäristöpragmatismi ja Maria Åkermanin lähinnä Bruno Latourin ja kumppaneiden toimijaverkkoteoria). Kolmannessa osassa liikutaan yleisen yhteiskuntateorian tasolla. Yrjö Haila käsittelee luonnontiedettä ja yhteiskuntateoriaa ja omaa ekososiaalista otettaan, Risto Eräsaari kuvailee yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen kenttää ja Arho Toikka hahmottelee ympäristön ja yhteiskunnan monimutkaisia keskinäissuhteita. Näiden lisäksi Ilmo Massa esittelee johdannossaan yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen keskeisimpiä suuntauksia.

Esipuheessaan Massa tähdentää, että nykyhetken globaalit ilmasto- ja energiahaasteet näkyvät tutkimuksen ”räjähdyksinä kasvuna yhteiskuntatieteissä”.

Tämä merkitsee sitä, että havainnollisia jaotteluja yleisestä yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen edistymisestä on valloista esittää. Silti Massa ottaa rohkeasti härkää sarvista ja esittää pelkistyksen, joka on pedagogisesti perusteltu. Hän jakaa teorit kahtia. Osa teoreetikoista painottaa ympäristökriisiä modernisaation katkoksenä, ja osa taas on myötemielisempiä modernisaatiota kohtaan. Massa arvottaa näitä teorioita harmittelemalla sitä, että modernisaatioteoretisointi jatkuu ympäristöyhteiskuntatieteessä, vaikka muualla yhteiskuntatieteissä se on yleisesti hylätty. Ekomodernisaatio on kriitikojen mielestä usein vain symbolista politiikkaa, jolla oikeutetaan maailmankaupan vääristyneet rakenteet ja talouskasvun ideologia.

Vihreä teoria tarjoaa hyviä katoksia erityisalojen teoreettiseen kehitykseen. Tästä mainioita esimerkkejä ovat Järvikosken kuvaus ympäristösosiologian teoriakampailuista, Hirvilammen ja Massan erittely ekologisesta sosiaalipoliitikasta, Sairisen erittely ympäristöpoliittisen tutkimuksen keskiössä olevasta ympäristöhallinnasta ja Nygrenin analyysi monitieteisestä poliittisesta ekologiasta.

Kaikki neljä artikkelia ovat miellyttäviä lukukokemuksia, ne on kirjoitettu hyvin ja niistä saa selkeän kuvan erityisalojen teoreettisesta kehitystyöstä. Yhdessä Massan johdantoartikkelin kanssa niitä voi suositella erinomaisesti opetuspaketiksi. Toki kriittisiäkin arvioita niistä voi antaa, sillä esimerkiksi Järvikosken ja Sairisen artikkeleissa olisi suonut olevan hieman enemmän keskustelua suomalaisesta alan ympäristösosiologisesta ja -poliittisesta teoria-

keskustelusta. Tosin tällainen kansallisen kontribuution sivuuttaminen on tavallista itse kullekin kirjoittajalle.

Kari Väyrysen artikkeli viritetty toiselle ulottuvuudelle kuin pelkkään ympäristöfilosofian tarkasteluun. Siinä keskitytään ympäristösosiologian tieteenfilosofiin, arvofilosofiin ja humanistisiin perusteisiin kriittistä realismia sympatiseeraten. Kyseinen teksti on moneen suuntaan aukeava, ja ehkä siksi se tarjoaa lukijan mielenkiintoa herättäviä ravisteluja. Esimerkiksi käy arvofilosofinen erittely siitä, kuinka yhdistää teorioihin nykyajan jakomielinen vaatimus samanaikaisesti sekä kiihdyttää talouskasvua ja kulutusta että ottaa huomioon jo virttyneeksi mielletty taloudellinen hyve, säästäväisyys. Ympäristösosiologian kommentointi on tuottanut muutamia sellaisia teemuksia, joita ei nyky-ympäristösosiologiasta tunnista. Esimerkiksi käy yksipuolinen kiinnostus poliittisten ympäristöliikkeiden tutkimukseen.

Modernien järjestelmäteorioiden monimutkaisuuteen tyyppäntyneille lieene virkistävää palata juurille, ekologiseen primitivismiin. Kimmo Korteniemen artikkeli voisi tarjota tällaisen virkistävän keitaan hengästyttävän kompleksisuuden keskellä: ekologinen viisaus löytyy luonnonkansoista ja alkuperäisheimoista. Korteniemi kuitenkin tyrmää primitivismin hellimän ajatuksen heti artikkelinsa alussa. Stereotyyppinen kuva ekologisesta viisaammista alkuperäisheimoista ei pidä paikkaansa. Korteniemi keskittyy artikkelissaan human ecology -koulukunnan edustajan Paul Shepardin teoriaan ekologisesta primitivismistä.

György Kovácsin artikkelin keskiössä on Joseph A. Schumpeter ja hänen optimistinen teknologian ja talouden sosiologia. Teorian vaikutusvaltaisuus on Kovácsin mukaan nähtävissä siinä, että eri tieteenaloilta löytyy perusmyönteisesti talouteen, teknologiaan ja kehitykseen suhtautuvia ympäristöteorioita. Tällainen tutkimus nojaa merkittävässä määrin Schumpeterin tuotantoon, vaikka Kovács selvittää laveamminkin ajattelun aatehistoriallisia taustoja.

Markku Oksasen tarkastelussa on Bryan Norton ja ympäristöpragmatismi. Vaikka ekologinen ulottuvuus pragmatismissa on vanhaa perua, ympäristöpragmatismi ajoittuu 1990-luvulle Nortoniin sekä Andrew Lightiin että Eric Katziin. Ympäristöpragmatistille näyttää olevan tärkeää toiminnallisuus, ongelmakeskeisyys, deliberatiivisuus, ihmismielen taipumus reagoida etenkin ympäristön muutoksiin, kielen aseman korostaminen sekä lokalistinen sopeutumiskokeileva ote ympäristöasioihin. Pragmatisteille instituutit ja yhteiskunnalliset käytännöt ovat koeltavia, muovattavia ja muuttuvissa olosuhteissa kestävämmiksi muokattavia. Oksanen toteaa, että pragmatismien keskeinen teoreettinen jänite on hyväksi koetuissa käytännöissä pysyminen ja niiden haastaminen. Myös tässä artikkelissa samoin kuin Korteniemen ja Kovácsin artikkeleissa tarjotaan sekä selkeä kuvaus itse teoreetikon tuotannosta että katsaus aatehistoriallisiin taustoihin.

Maria Åkermanin artikkeli viritetty hieman toisin kuin kolme edellä mainittua artikkelia. Åkerman tarkastelee toimijaverkoteoriaa, jonka kehittelijöitä

ovat Bruno Latour, John Law ja Michel Callon. Vaikka painotus on Latourin teoretisoinneissa, niin myös kahden muun tutkijan ajatuksia analysoidaan. Toimijaverkoteoria edusti 1970- ja 1980-lukujen taitteessa mikrososiologista tieteentutkimuksellista kiinnostusta siihen, kuinka paikallisissa ja hetkellisissä laboratorioden vuorovaikutustilanteissa tuotetaan luonto tutkimuskohteena sekä tietoa luonnosta. Samoin kuin edelliseltäkin teoreetikkoartikkelit myös Åkerman esittelee teorian rajoituksia ja sen saamaa kritiikkiä.

Yrjö Hailan, Risto Eräsaaren ja Arho Toikan artikkelit edustavat yleistä yhteiskuntateoreettista keskustelua. Näistä artikkeleista Yrjö Haila painii omassa sarjassaan yhdistellessään luonnontieteen ja yhteiskuntatieteen asioita omaksi ekososiaaliseksi tutkimusstrategiakseen. Kunnianhimoista otetta luonnehtii dynaamisuus, holismi, kontekstuaalisuus ja menetelmänä analogia. Ekososiaalisen tutkimusotteen dynaamisuus ja holismi näkyvät sellaisissa ajatuksissa, joissa lähdetään aineenvaihdunnasta solutasolla ja päädytään kulttuuriin, sosiaaliin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Artikkelit päättyvät ympäristöpoliittisen tutkimusotteen ohjelmajulistukseen: ympäristöpolitiikan tutkimukseen ei ole mahdollista kehittää yhtenäistä yleistä teoriaa, vaan tutkimus on ongelmalähtöistä, ainutkertaisen tilanteiden erityisluonteen huomioivaa ja tapauksien tutkimista. Kun ongelmat ovat keskiössä, niin teorioiden käsitteet ovat työvälineitä, mutta tärkeää ei

ole niiden systemaattinen asema jossain teoreettisessa kokonaisuudessa. Radikaalia puhetta.

Toisen ikiradikaalin, Risto Eräsaaren, artikkeli ”Missä yhteiskunta muotoutuu” on eri tavalla ajatuksellisesti rohkea. Tekstin yksittäiset kappaleet, jopa yksittäiset lauseetkin, avautuvat moneen suuntaan. Teksti ei päästä lukijaa helpolla, helpommallakin saisi päästää. Eräsaari kysyy artikkelissaan, mitä on ympäristö, mitä on yhteiskunta ja miten ne käsitteellistetään. Samoin hyviä kysymyksiä ovat sellaiset kuin, mihin ”ympäristöön” yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus kohdistaa katseensa ja miten mallintaa yhteiskunta teoreettisesti. Hän painottaa, toisin kuin Haila, yleisen teorian tarpeellisuutta sosiaalisten ilmiöiden sääntöjen tai kulttuuristen mallien hahmottamisessa. Eräsaaren mielestä tärkeintä on yhteiskunnan ja luonnon vuorovaikutuksellisen monimutkaisuuden hahmottamista edesauttavien suurempien silmien kehittäminen.

Arho Toikan artikkelin teoreettis-käsitteellinen perusta on luhmannlaisessa systeemiteoriassa, vaikka kokonaisuuteen yhdistetäänkin verkostoteoriaa, kompleksisuusteoriaa ja emergenssijätelua. Toikka toteaa kompleksisen, itseorganisoidun ja adaptiivisen verkostoyhteiskunnan vuorovaikutuksen olevan liian läheltä tarkasteltuna kaoottista, mutta lintuperspektiivistä katsottuna siitä alkaa hahmottua erilaisia rakenteita. Kiinnostavalla tavalla sekä Hailan että Toikan artikkelit vastaavat Eräsaaren esittämään haasteeseen

suurempien silmien etsimisestä, tai ainakin parempien silmälasien hankkimisesta.

Kaikkienensa kirjan laajalla tehtävänasettelulla on kaksi puolta. Teoksella on tavoiteltu tieteidenvälisyyttä, ja sitä todellakin saadaan aikaiseksi. Tiettyjen artikkeleiden lukeminen yhdessä on hyvin hedelmällistä. Kääntöpuoli laaja-alaisuudesta on toimitetun teoksen hajanaisuus, kun liikutaan erilaisten tieteenalojen ja teoretisointien kentälle. Apuna olisi voinut olla jonkinlainen loppukoonti, jossa teoksen artikkeleita olisi käytetty aineistona lopullisille johtopäätöksille ja analyyseille. Samoin olisi ollut miellyttävä lukea perusteluita kirjan painopisteiden valinnoille.

Samoihin aikoihin teoksen kanssa on ilmestynyt suomalaisen ympäristösosiologian uranuurtajan Timo Järvikosken juhla-kirja *Ympäristösosiologian virrat ja verkostot*, jonka ovat toimittaneet Timo P. Karjalainen, Pentti Luoma, Kalle Reinikainen sekä Jarno Valkosen toimittama oppikirja *Ympäristösosiologia*. Näiden kirjojen esittelyt tarvitsevat omat arviot, mutta niidenkin ilmestyminen tukee käsitystä, että paljon on tehty töitä suomalaisen yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen eteen, jos lähtökohdaksi ottaa vuonna 1991 julkaistun *Ympäristökysymys*-kirjan esipuheen toteamuksen: ”Yhteiskuntatieteen reaktio ympäristöongelmiin on ollut kansainvälisesti hämmästyttävän passiivinen.”

Tapio Litmanen